

УДК 614.253.52:616-053.9-083

РОЛЬ І МІСЦЕ КОМПЕТЕНЦІЙ З ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

С. О. Бондарь, О. Б. Варава

Кіровоградський базовий медичний коледж імені Є. Й. Мухіна

У статті здійснено аналіз навчального плану і програм спеціальності «Сестринська справа» з позицій формування у майбутніх медичних сестер компетенцій з паліативної медицини.

ROLE AND PLACE OF PALLIATIVE AND HOSPICE CARE COMPETENCE IN NURSES' EDUCATIONAL PREPARATION

S. O. Bondar, O. B. Varava

Kirovohrad Medical College by Ye. Y. Mukhin

This article analyses the academic curriculum and program of specialty «Nursing», concerning the development of future nurse's competence in palliative care.

Вступ. Одним із викликів XXI століття є необхідність розвитку паліативної допомоги населенню (від лат. *pallium* – покривало, покрив, покриття). Йдеться про захист і всебічну опіку пацієнтів, які страждають від прогресуючих захворювань на пізніх стадіях розвитку (метастазування злоякісних пухлин, повна втрата самостійності при нейродегенеративних захворюваннях (СНІДі), туберкульозі, деякі форми серцевої недостатності тощо). ВООЗ визнала паліативну допомогу окремим напрямом медицини у 1982 році, в Україні вивчення цієї проблеми з державних позицій і перші практичні кроки розпочалися з 2008 року. Зокрема, розроблено Концепцію розвитку цієї галузі, створено кафедру паліативної допомоги при Національній медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, відкрито відділення та лікарні сестринського паліативного догляду – хоспіси. Однією з причин низької доступності чи недостатньої якості (обсягу) паліативної допомоги є те, що українські лікарі та медсестри не володіють повним комплексом знань і навичок у цій галузі.

Медсестра відіграє важливу роль в мультидисциплінарній бригаді. Саме вона є опорою для помираючого, оцінює його стан і настрій, складає план догляду, регулює інтенсивність болю, задовольняє його нагальні потреби (дієту, питний режим, профілактику пролежнів), підтримує близьких хворого. Тому навчання медсестер допоможі інкурабельним хворим – одна з нагальних проблем вищих медичних навчальних закладів I–III рівнів акредитації.

Основна частина. Мета роботи – аналіз навчального плану і програм спеціальності «Сестринська справа» з позицій формування у майбутніх медичних сестер компетенцій з паліативної медицини.

Компетентність розуміють як інтегровану здатність, що складається із *знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення*, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. **Компетенція** визначається як суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній галузі діяльності. При навчанні паліативної допомоги необхідно говорити про набуття студентами цілого ряду компетенцій, найважливішими з яких є власне професій-

на, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, комунікативна, міжпредметна, інформаційна (здатність навчатися впродовж всього життя), соціальна.

Оскільки окремих курс «Паліативна медицина» навчальним планом не передбачений, ми ставили завдання простежити, як знання, уміння і навички роботи з тяжкохворими інтегруються в інші навчальні курси. Суто професійні компетенції студенти набувають під час вивчення циклу практичної та професійної підготовки (основи медсестринства; медсестринство у внутрішній медицині; ...в педіатрії; ...в гінекології; ...в інфектології; ...в онкології; ...в геронтології, геріатрії та паліативній медицині; ...в психіатрії та наркології; анестезіологія та реаніматологія).

Вже під час вивчення першої клінічної дисципліни – *основ медсестринства* [1] – майбутня медсестра починає закладати основи свого професійного портфоліо. Для роботи у відділенні паліативної медицини їй стануть у пригоді такі **навички**, як: спілкування з пацієнтом із метою допомоги адаптуватися до змін у житті у зв'язку із захворюванням; уміння здійснювати безпечне переміщення пацієнта; допомога пацієнту при зміні положення тіла в ліжку, організація догляду і годування тяжкохворих в ліжку, штучне харчування, невідкладна допомога при аспірації блювотних мас, шлунковій і легеневої кровотечах, ядусі, сестринська діагностика патологічних типів дихання (Куссмауля, Чейна–Стокса, Біота), здійснення оксигенотерапії, катетеризація сечового міхура, виконання різних видів клізм; спостереження і догляд за тяжкохворими та агонуючими. Серед цілей курсу – ознайомлення з поняттями «паліативна та хоспісна допомога», стадіями термінального стану, правилами поводження з тілом померлого. В межах 4 лекційних годин з теми «Втрата, смерть, горе», студенти вивчають такі питання, як стадії горя, можливі реакції пацієнта на втрату і його здатність адаптуватися до неї, медсестринська допомога в цих ситуаціях, етико-деонтологічні особливості спілкування з інкурабельними хворими, потреби сім'ї та близьких такого пацієнта, психологічна допомога родині тяжкохворого, навчання родичів і близьких елементам догляду та психологічної допомоги; догляд за інкурабельним хворим у стаціонарі та вдома; роль медсестри при здійсненні медсестринського процесу в паліативній та хоспісній медицині; можливі проблеми пацієнта (депресія) і його родини (відчуття прови-

ни; невміння доглядати за безнадійно хворим). Укладачі програми підкреслюють, що дисципліна «передбачає в основному фантомний цикл» і рекомендують проводити заняття «переважно в кабінетах доклінічної практики шляхом моделювання клінічних ситуацій».

Найбільше суто професійних компетенцій з паліативної допомоги майбутня медична сестра може набути під час вивчення інтегрованого курсу «*Медсестринство в геронтології, геріатрії та паліативній медицині*» [2]. Із запропонованих з цієї дисципліни 40 год навчальної практики під керівництвом викладача половина (21 год) відводиться на розділ «Основи паліативної медицини». Авторський колектив під керівництвом М. Б. Шегедин акцентує увагу на необхідності засвоєння студентами «особливостей здійснення медсестринського процесу ... в паліативній медицині», «позалікарняних форм ведення пацієнта, організації тривалого догляду вдома (терпіння виходжування, а не одужання)», наголошує на формуванні вмінь встановити психологічний контакт із пацієнтом і родиною. Студенти повинні **знати**: філософію паліативної медицини, принципи роботи хоспісу, психологічні, соціальні, духовні, етико-деонтологічні аспекти паліативної допомоги, а також законодавчі та нормативні акти МОЗ України щодо її організації. На практичних заняттях мають бути відточені **вміння** надання паліативної допомоги з синдромом хронічного болю, співробітництво з безнадійно хворим пацієнтом та його родичами (підтримка, співчуття, розуміння, повага, контроль своєї поведінки і стилю спілкування), вирішення етичних проблем. Звертається також увага на володіння прийомами профілактики синдрому емоційного та професійного вигорання при роботі в хоспісах та на необхідність поінформованості студентів про нові методики організації догляду за пацієнтами в галузі.

Одним із важливих завдань впродовж 32 год практики біля ліжка пацієнта з курсу «*Медсестринство в онкології*» є навчити надавати допомогу при побічних негативних реакціях пацієнтів та ускладненнях променевої терапії; оволодівати методами купірування болю (масаж, вібрація, холод, тепло) та прийомами відволікання пацієнта (похитування, «занурення в роботу», концентрація уваги, фантазування, релаксація).

Важливо навчити майбутню медсестру паліативної медицини надавати належну допомогу при невідкладних станах. Навчальний план такого ок-

ремого курсу не пропонує, інтегруючи ці навички в інші дисципліни.

Етико-деонтологічні компетенції роботи в хоспісі студенти мають набути під час вивчення *медсестринської етики та деонтології* [3]. Ця дисципліна за навчальним планом віднесена до циклу практичної та професійної підготовки і передбачає 12 год не семінарських занять, а навчальної практики під керівництвом викладача. Це означає відпрацювання спілкування з реальним пацієнтом у конкретних ситуаціях, можливість вирішувати його проблеми безпосередньо у стаціонарі. Жодні штучно створені ситуаційні завдання, практичні тренінги, імітаційні ігри чи інші засоби навчально-ігрового проектування не замінять цієї практики, бо тільки у спілкуванні з хворим майбутні фахівці зможуть навчитися говорити без страху і розгубленості, зрозуміло для нього, з необхідною гучністю та тембром голосу, контролювати міміку і жести, давати чіткі інструкції, проявляти співчуття. **Комунікативна компетентність** передбачає також вміння інтерпретувати невербальні прояви пацієнтів. Напевне тому вивчення цієї дисципліни винесено *на останній рік і навіть останній семестр навчання* майбутніх фахівців. Програма курсу, запропонована колективом викладачів Черкаського базового медичного коледжу [3], відмічає необхідність знання «біоетичних проблем народження і смерті», зокрема, розглядає «ставлення пацієнта до смерті», та рекомендує набуття наступних **вмінь**: визначати термінальні стани, надавати психологічну підтримку помираючому пацієнтові, його родичам. На одну із найскладніших тем, що потребує набуття вмінь біля ліжка хворого, – «Особливості етико-деонтологічної роботи з пацієнтами паліативних відділень і хоспісів» – автори виокремлюють 4 год самостійної роботи, тоді як тему «Етичні категорії. Етичний кодекс медичної сестри України» випускники вишу вивчають під керівництвом викладача.

Етичний аспект паліативної допомоги, зокрема, обговорення можливих духовних і культурних проблем помираючого, уміння підтримати його у віросповіданні має бути реалізований на заняттях з *основ філософських знань і культурології* (цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки).

Медсестра повинна вміти вибрати оптимальні в кожному конкретному випадку форми і методи роботи з хворим і його родичами. Водночас вона

має навчитися правилам стресостійкості та здоров'язбережувальним технологіям. Усі ці питання актуалізуються при вивченні *основ психології та міжособового спілкування* (32 год практичних занять) [4]. Проте тема, яка могла б бути цікавою для студентів як потенційних працівників хоспісів – «Комплексні способи подолання стресу» рекомендована авторами для самостійної роботи (2 год). Для оптимізації психотерапевтичної допомоги інкурабельним пацієнтам необхідно ознайомити майбутній медперсонал хоспісу з такими формами роботи, як психологічні тренінги, навчати навичкам ведення психотерапевтичної бесіди, особливостям свідомості та світовідчуття людини з невиліковним захворюванням.

Соціально-правові аспекти надання паліативної допомоги, зокрема, ставлення суспільства до ВІЛ/СНІДу, старіння, смерті, евтаназії, питання медсестринської відповідальності повинні стати предметом вивчення на основах правознавства (32 аудиторних години). У процесі навчання важливо звернути увагу на соціальні аспекти, такі, як умови життя пацієнта та його родини, необхідність практичної соціальної допомоги. Також необхідні знання організації системи охорони здоров'я і наявних служб, вивчення законодавчої бази, можливостей роботи мультидисциплінарної команди.

Вважаємо, що **комплексний підхід** до всіх зазначених вище компетенцій майбутніх медичних сестер найкраще може бути реалізований під час проведення **бінарних занять** (від лат. binaries – подвійний), коли відбувається взаємодія двох викладачів та інтеграція знань, технологій, методів, форм навчання двох навчальних дисциплін. **Інтеграція** (від лат. integer – цілий) освітнього змісту (внутрішньоциклова, міжциклова, на вузівському і післядипломному етапі підготовки медичних сестер) – це «механізм самоорганізації хаосу знань», пошук спільних точок дотику між різними дисциплінами, темами, науковими теоріями, «специфіками» і нескінченим конкретизуванням матеріалу. У підсумку весь цей «різноликий хор» викладацьких голосів має укластися в струнку систему в голові студента, певну модель компетенцій, яку можна вправно використовувати на практиці.

Серед **організаційних** питань у фаховій підготовці медсестер видаються нагальними алгоритмізація і стандартизація (протоколювання) медсестринських втручань при роботі з інкурабельними пацієнтами та розширення списку навчальної

літератури. У 2013 р. розроблено і затверджено «Протоколи медичної сестри (фельдшера, акушерки) з догляду за пацієнтом і виконання основних медичних процедур та маніпуляцій» (М. К. Хобзей, Т. І. Чернишенко та автори Черкаського базового медичного коледжу) [5]. Окремі з них можна використовувати в паліативній медицині. У 2010 р. вийшов друком підручник «Паліативна медицина» житомирських авторів В. Й. Шатило та П. В. Яворського [6], де схематично подано алгоритми надання паліативної допомоги; у 2013 р. – підручник «Медсестринство в геронтології, геріатрії і паліативній медицині» за редакцією В. С. Тарасюка. Усі ці видання має в своєму розпорядженні бібліотека нашого закладу.

Необхідність забезпечення хоспісів якісно новими кадрами – вагома причина для перегляду змісту і форм **післядипломної освіти**. Кафедра паліативної і хоспісної медицини при Національній медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика з 2010 р. розпочала підвищення кваліфікації медсестер на виїзних циклах тематичного удосконалення «Основи медсестринської допомоги в паліативній та хоспісній медицині» (39 год) та «Медсестринська допомога в паліативній онкології» (78 год).

Відділення післядипломної освіти Кіровоградського медичного коледжу пропонує своїм слухачам навчальний курс «Медсестринство в паліативній та хоспісній допомозі» за програмами спеціалізації та теоретичного вдосконалення, розробленими авторським колективом Черка-

ського медичного коледжу (І. Я. Губенко та інші, 2011 р.). Цикл спеціалізації передбачає 288 год, під час реалізації яких рекомендовано приділити увагу законодавчо-правовим, психолого-соціальним, духовним, етико-деонтологічним аспектам паліативної допомоги, питанням техніки безпеки та охороні праці в галузі, принципам роботи хоспісу тощо. Цикл удосконалення реалізується впродовж 40 лекційних годин.

Методики роботи з інкурабельними пацієнтами, прийнятні у світі, повинні стати об'єктом міжнародних програм, метою освітніх обмінів та тематикою конференцій. Дотримання права людини на гідне життя і гідну смерть – ознака правової держави, якою прагне стати сучасна Україна.

Висновки. Створення потужної професійно кваліфікованої кадрової бази для хоспісів можливе за умови чіткого унормування системи компетентностей медсестри паліативного догляду. Необхідне вдосконалення змістових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-технологічних та етико-деонтологічних аспектів підготовки таких фахівців. Особливо нагальним видається використання інтегративно-бінарних навчальних технологій, алгоритмізація/стандартизація (протоколювання) медсестринських втручань при роботі з інкурабельними пацієнтами та розширення списку літератури. Потребує уваги й формування комунікативних компетентностей майбутніх фахівців, оскільки, за відомим афоризмом, при роботі з невиліковними хворими на озброєнні медичної сестри відділення паліативної медицини залишається тільки слово.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи медсестринства / Програма для ВМ(Ф)НЗ I–III р.а. за спеціальністю 5.12010102 «Сестринська справа» / Укладачі Бразалій Л. П. та ін. – К., 2011.

2. Медсестринство в геронтології, геріатрії та паліативній медицині / Програма для ВМ(Ф)НЗ I–III р.а. за спеціальністю 5.12010102 «Сестринська справа» / Укладачі Шегедин М. Б. та ін. – К., 2011.

3. Медсестринська етика та деонтологія / Програма для ВМ(Ф)НЗ I–III р.а. за спеціальністю 5.12010102 «Сестринська справа» / Укладачі Бразалій Л. П. та ін. – К., 2011.

4. Основи психології та міжособового спілкування / Програма для ВМ(Ф)НЗ I–III р.а. за спеціальністю 5.12010102 «Сестринська справа» / Укладачі Шегедин М. Б. та ін. – К., 2011.

5. Протоколи медичної сестри (фельдшера, акушерки) з догляду за пацієнтом і виконання основних медичних процедур та маніпуляцій / М. К. Хобзей, Т. І. Чернишенко та авторський колектив Черкаського базового медичного коледжу. – К. : ВСВ «Медицина», 2013. – 256 с.

6. Шатило В. Й. Паліативна медицина : підручник / В. Й. Шатило, П. В. Яворський. – К. : ВСВ «Медицина», 2010. – 200 с.

Отримано 05.02.14